

IPBES začíná fungovat

Jan Plesník

Nejlepším argumentem jsou neprůstřelná fakta, podpořená emocemi, tvrdí zkušení odborníci na marketing a práci s veřejností. Právě nezpochybnitelné důkazy o stavu, změnách a vývojových trendech biologické rozmanitosti a s ní souvisejících ekosystémových služeb by měla politikům a řídicím pracovníkům

po celém světě poskytovat Mezivládní platforma pro biodiverzitu a ekosystémové služby (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES). Nad činností seskupení, ustaveného v roce 2012, převzal gesci Program OSN pro životní prostředí (United Nations Environment Programme, UNEP).



Značnou část jak kontinentální Malajsie, tak Kalimantanu původně zabíraly tropické deštné pralesy. Podíl vykácených, vypálených a zaplavených porostů na celkové rozloze lesa byl v letech 2000–2014 nejvyšší na světě. Foto Jan Plesník

Rozhraní vědy a praxe je stále důležitější

Obdobně jako mnohem známější, jedněmi vyzývaný a jinými naopak zatracovaný Mezivládní panel pro změnu podnebí (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) by ani IPBES neměla pouze shromažďovat, třídit a prezentovat nejnovější vědecké poznatky, ale současně přicházet s realistickými doporučeními pro praxi.

Jak si při plnění uvedeného poslání IPBES vede, mělo ukázat její čtvrté zasedání, svolané na 22.–28. února 2016 do malajsijského Kuala Lumpur. Jednání se zúčastnili delegáti zastupující 90 členských států, mezivládní organizace, neziskový sektor, vědeckovýzkumná pracoviště, místní komunity a domorodé obyvatelstvo všech světadílů. Kromě organizačních a metodologických záležitostí se největší pozornost účastníků soustředila na projednání prvních výstupů IPBES, zejména obsáhlé zprávy hodnotící opylovače a opylování v souvislosti s výživou lidstva.

To, že nejde o povrchní nahlédnutí do politicky ožehavé problematiky, nejlépe dokládá skutečnost, že se na sestavení zprávy o 800 stranách podílelo 77 autorů, kteří prostudovali 2 000 recenzovaných zdrojů. Text prošlo

na 280 recenzentů a redaktoři jednotlivých kapitol museli vypořádat na 10 300 připomínek. Protože je zřejmé, že ti, kteří rozhodují, nemohou tak obsáhlé sdělení číst, připravil pro ně autorský kolektiv mnohem hutnější shrnutí zprávy. A právě zmiňovaný výtah se stal předmětem debat, které se protáhly do pozdních nočních hodin. Základní zjištění o stavu opylovačů v globálním ekosystému přibližuje **box 1**.

Hodnocení současného stavu a výhledů opylování, jedné z klíčových ekosystémových služeb, vyvolalo nečekaný zájem světových hromadných sdělovacích prostředků. Třicet hodin po jeho zveřejnění na tiskové konferenci jej v 80 zemích citovalo více než 11 000 televizních a rozhlasových stanic, internetových stránek a deníků, mezi nimi nechyběly CNN, BBC, New York Times, Die Welt a Le Monde. Nevládní organizace i někteří odborníci upozorňují, že mezi hlavními autory působili i dva vědci, pracující pro výrobce pesticidů, a že způsob, kterým byli do užšího autorského kolektivu vybráni, nebyl podle jejich názoru průhledný (Gilbert 2016). Na druhou stranu je dobré, že se IPBES poučila z činnosti sesterského panelu zaměřeného na změny podnebí a nepodlehla silnému tlaku ani jednoho z obou táborů se zcela protikladnými názory



Symbolem hospodářského vzestupu Malajsie se staly četné výškové stavby v centru Kuala Lumpur. Dvě věže státní ropné společnosti Petronas dosahují výšky 452 metrů a v letech 1998–2004 byly nejvyššími budovami na světě. Foto Jan Plesník

na možný dopad pesticidů, hlavně neonikotinoidů, na hmyzí opylovače.

Kdo to zaplatí?

Ustavení IPBES, které se začalo připravovat před jedenácti lety, po skončení megavědecké-

Box 1: Jsme svědky globální krize opylovačů?

Význam živočichů, přenášejících pyl, pro přírodu i lidskou společnost zůstává nesporný. Na naší planetě na opylování živočichy v různé míře závisí téměř 90 % kvetoucích rostlin. Nepřekvapí nás proto, že objem a kvalita úrody více než tří čtvrtin nejdůležitějších zemědělských plodin se v rozmanitém rozsahu neobejde bez živočišných opylovačů. Umírněné odhady hovoří o tom, že opylování jako ekosystémová služba dosahuje ročně hodnoty 325–577 miliard USD (7,7–13,7 bilionu Kč). Pro srovnání, uvedené hodnoty odpovídají ročnímu hrubému domácímu produktu Finska, resp. Švédska.

Na rozdíl od všeobecně vžitě představy tvoří většinu živočišných opylovačů volně žijící druhy, mezi nimi 20 000 druhů včel (*Apoidea*). Kromě včely medonosné (*Apis mellifera*) a východní (*Apis cerana*) a čmeláků (*Bombus* spp.) lidé přímo využívají pro opylování jen několik málo dalších hmyzích druhů. Pro zajímavost uvedme, že v celosvětovém měřítku produkuje 81 milionů včelstev 1,6 milionu tun medu.

Zpráva IPBES odpovídá i na otázku položenou v titulku rámečku. V některých částech severozápadní Evropy a Severní Ameriky skutečně dochází k úbytku volně žijících opylovačů, a to jak jejich početnosti, tak počtu druhů (druhové bohatosti). Ve světě naopak celkově stoupá početnost chované včely medonosné. Nicméně dramatický ústup zmiňovaného užitkového živočicha pokračuje v mnoha oblastech Evropy, jižní Afriky a zejména USA. Situace je o to závažnější, že od 60. let 20. století objem výroby plodin závislých na opylovačích narostl na Zemi o plných 300 %.

Autoři rešerše považují za nejvýznamnější hrozby pro opylovače v globálním měřítku změny využívání území, intenzivní zemědělské hospodaření včetně nadměrného nebo nevhodného používání pesticidů, znečišťování prostředí cizorodými látkami, působení invazních nepůvodních druhů a patogenních organismů a také probíhající a očekávané změny podnebí. Určit přesný dopad jednotlivých činitelů v terénních podmínkách bývá obtížné, mj. protože mohou působit současně. Zejména v případě ovlivnění opylovačů pesticidy, hlavně neonikotinoidy, je nutné zaměřit dlouhodobý výzkum na širokou škálu opylovačů v přírodních podmínkách (IPBES 2016a, 2016b).



Velká část mangrovových porostů byla v Malajsii přeměněna na farmy chovající krevety. Proto mohutná vlna tsunami v prosinci 2004 zasáhla tamější pobřeží ničivěji než kupř. Maledivy. Na snímku detailní pohled do mangrovového porostu v přírodním parku Kuala Selangor na západě země. Foto Jan Plesník

ho projektu Hodnocení ekosystémů na začátku tisíciletí (Millennium Ecosystem Assessment, MA, MA 2005, Plesník 2007, Vačkář *et al.* 2008), nepřišlo v nejvhodnější dobu. Svět se



Podle údajů z dubna 2016 obývá Malajsii pouze 250 tygrů. Endemický poddruh tygr malajský (*Pantera tigris jacksoni*) se vyskytuje pouze v kontinentální části federace. Foto Jan Plesník

tehdy ještě nevzpamatoval z finanční a bankovní krize, takže některé vlády podpořily vznik IPBES jen za předpokladu, že do něj nebudou muset platit vůbec žádné členské příspěvky.

Na rozdíl od MA, jehož nemalé náklady financovaly ze značné části bohaté americké nadace, závisí činnost IPBES na dobrovolných příspěvcích některých hospodářsky vyspělých zemí, zejména ze západní Evropy, Kanady, Japonska a Nového Zélandu. Nedostatek finančních prostředků ohrozil dokonce i zahájení dlouho očekávaného hlavního výstupu IPBES – hodnocení celosvětového stavu biodiverzity a ekosystémových služeb. Zatímco v roce 2014 poskytly vlády IPBES 13,5 milionu USD (320 milionu Kč), na rok 2016 má platforma přislíbených jen 2,5 milionů USD (59,2 milionu Kč). Navíc některé státy již předem oznámily, že budou muset podporu nové iniciativě výrazně omezit, kupř. SRN v důsledku přistěhovalecké krize. A tak jak připomněl nový předseda IPBES, bývalý dlouholetý šéf IPCC a spolupředseda MA, Sir Robert Watson, nezbývá než věřit, že další sponzory přesvědčí kvalita výstupů platformy.

S lesem, nebo proti němu?

Malajsijská federace patří díky své poloze a skutečnosti, že část jejího území leží

Box 2: Co jsou státy s megadiverzitou

Druhová bohatost (počet druhů v určitém čase na určitém prostoru) není na Zemi rozmístěna rovnoměrně. Proto v roce 1997 určila známá americká nevládní organizace Conservation International 17 zemí, které dohromady hostí nejméně dvě třetiny všech druhů obratlovců vyjma kruhoústých, paryb a ryb a tří čtvrtin všech druhů vyšších rostlin. Mnohé ze zmiňovaných druhů hodnotíme jako endemity. Platí rovněž, že právě v těchto zemích se nacházejí některé z nejvíce ohrožených ekosystémů naší planety (Mittermeier *et al.* 1997).

Mezi státy s megadiverzitou se dostala v abecedním pořadí Austrálie, Brazílie, Čína, Demokratická republika Kongo, Ekvádor, Filipíny, Indie, Indonésie, Jihoafrická republika, Kolumbie, Madagaskar, Malajsie, Mexiko, Papua Nová Guinea, Peru, USA a Venezuela. Od roku 2002 koordinuje část z nich, doplněná o Írán a Guatemala, postup při různých jednáních v rámci OSN, týkajících se rozmanitých aspektů péče o životní prostředí.

na druhém největším ostrově světa Kalimantanu (dříve Borneo), mezi tzv. státy s megadiverzitou (**viz box 2**). Podle střizlivých odhadů ji obývá asi pětina všech druhů vyskytujících se na Zemi a pouze jedenáct států se může pochlubit tím, že je osídluje vyšší počet druhů. Jen savců napočítali vědci v Malajsii 306 druhů (CBD 2016): pro srovnání, v ČR se vyskytuje 89 druhů zmiňovaných obratlovců, a to včetně nepůvodních (Anděra 2013).

Malajsie se současně plným právem řadí mezi státy ekonomy označované jako asijsťi tygři. Zmiňovaný výraz nesouvisí ani tak s výskytem velké kočkovité šelmy jako s přeměnou z kdysi zaostalé zemědělské země na převážně průmyslový stát zaměřený hlavně na vývoz. Když v roce 1965 vznikla Malajsie v dnešní podobě, dosahoval její hrubý národní produkt (HDP) na jednoho obyvatele v přepočtu dnešních 370 USD (8 770 Kč). V roce 2015 se tato částka vyšplhala na 26 600 USD (630 400 Kč), což je více, než vykazuje Polsko, Maďarsko či Ruská federace. Zatímco v době, kdy za doprovodu skotských dudáků ze stožáru slavnostně stahovali britskou vlajku, žilo 48 % Malajsijců

v chudobě. O půl století později se pod hranicí chudoby ocitli jen tři ze stovky obyvatel Malajsijské federace.

Ovšem v životě bývá něco za něco. Jak připustil předseda malajsijské vlády Nadžíb Razak, který jednání IPBES zahajoval, jeho otec, první premiér svobodného státu, prosadil, aby hospodářský rozvoj země umožnilo velkoplošné nahrazení původní džungle plantážemi kaučukovníku a palmy olejné a předání parcel vzniklých na odlesněné půdě bezzemkům. Pravdou je, že ekonomický vzestup země podpořil také objev bohatých ložisek ropy, levná pracovní síla, mohutné americké a japonské investice a obchodní zdatnost pracovitě čínské menšiny.

Druhá vlna velkoplošného odlesňování v Malajsii souvisí s rostoucí poptávkou po palmovém oleji, vyvolanou stoupající spotřebou v domácnostech, zejména v čínské kuchyni, a hlavně jeho používáním jako biopalivo I. generace v dieslových motorech v USA a v západní Evropě. V letech 2000–2014 přišla země o plných 14,4 % lesního pokryvu, konkrétně o 47 278 km², tedy o plochu větší než Dánsko. Ve stejném období se rozloha plantáží palmy olejné zvýšila o polovinu. Žádný div, že kácení již ovlivnilo více než 80 % lesních porostů v malajsijské části Kalimantanu (Butler 2013, Miettinen *et al.* 2016). Protože v Malajsii nezanedbatelný podíl vypalovaných lesů leží na mocné vrstvě rašeliny, uvolňuje se do ovzduší velké množství uhlíku, významně přispívající k zvyšování koncentrace CO₂ v ovzduší i v celosvětovém měřítku. Z jihovýchodní Asie se tak do atmosféry může dostávat více oxidu uhličitého než z celých USA (IPCC 2014). Navíc dým z pálené biomasy tvoří bez nadsázky stovky chemických sloučenin. Řada z nich lidskému zdraví vysloveně škodí. V jihovýchodní Asii si dým z ohňů spalujících biomasu v krajině vyžádá ročně 110 000 obětí (Johnston *et al.* 2012).

Malajsijská vláda se snaží na oprávněnou kritiku světové veřejnosti reagovat nejrůznějšími opatřeními. Její závazek, že přírodní les bude pokrývat nejméně polovinu státního území, vedl ke snaze zachovat lesní porosty zejména v kontinentální části země. Celostátní projekt Ústřední lesní páteř se zaměřuje na čtyři hlavní lesní komplexy v horském hřebenu pevninské Malajsie s cílem zvýšit jejich vzájemnou

propojenost. Předpokládá se, že se díky němu podaří uchovat nebo obnovit lesní porosty na ploše 53 000 km². Malajsijská federace se spolu s Indonésií a sultanátem Brunej zapojila

i do iniciativy Srdce Bornea, usilující o záchranu 200 000 km² kalimantanského pralesa či lépe řečeno jeho zbytků. Otázkou zůstává, zda uvedená snaha nepřišla přece jen pozdě.



Zbytky původní džungle na Bukit Nanas, chráněné od roku 1906, obklopila rychle rostoucí zástavba malajsijské metropole. Foto Jan Plesník



V kualalumpurské Ústřední tržnici si může zájemce zakoupit přírodniny, označené jako „ruční výroba malajských řemeslníků“. Foto Jan Plesník